

Cuprins

Table of contents	13
Principale abrevieri.....	21
Argumentum	23
Argumentum	30
Introducere	37
A. Premise teoretice generale.....	39
1. Schimbările climatice ca efect al activității umane. Dimensiuni și perspective	39
1.1. Mize complexe și interdependente	40
1.2. Clima – bun public mondial	41
1.3. Schimbările climatice și gândirea ecologică.....	42
1.4. Clima și pacea. Diplomația climatică.....	43
2. Preliminarii tehnico-metodologice generale	45
3. O intervenție necesară – protecția juridică	46
4. Clima ca obiect perceptibil de drept și prioritate de protecție juridică.....	47
4.1. Alte noțiuni specifice.....	49
5. Reacția juridică în condițiile incertitudinii științifice.....	50
B. Evoluții reglementare, prin excelență internaționale.....	53
1. Etapa inițială. Fundamentele Convenției-cadru privind schimbările climatice	53
2. Protocolul de la Kyoto	57
3. Etapa Acordului de la Paris.....	59
3.1. O normativitate specifică	61
3.2. Eșecul pregătirii punerii în aplicare a Acordului. Ce viitor?.....	64
4. Relansarea leadership-ului U.E. Pactul verde pentru Europa	66
5. Revenirea la exemplul S.U.A.	68
C. Particularități inerente	69
1. Dimensiunea „științifică” a dreptului climei.....	69
2. O justițiabilitate specifică	74
D. Concluzii.....	77

CAPITOLUL I. PREFIGURĂRI GENERALE.....	79
1. O guvernanță climatică mondială.....	79
1.1. <i>Guvernanța la multiniveluri și policentristă</i>	80
2. Nevoia unor dezvoltări rapide, sistematice și adecvate	81
3. Constituirea istorică a regimului internațional al climei și rolul său hotărâtor	83
3.1. <i>Afirmarea unui regim internațional specific și incitativ</i>	84
3.2. <i>Dreptul internațional al climei – un „drept global”</i>	85
3.3. <i>Există un drept transnațional al schimbărilor climatice?</i>	87
4. Emergența unor reglementări specifice	89
5. Dreptul climei – o nouă ecuație a raportului dintre dreptul intern și dreptul internațional?	91
6. Proces normativ internațional bazat pe diagnosticul Grupului Interguvernamental pentru Evoluția Climei	92
7. Etica științelor în fața dereglărilor climatice	94
8. Un loc special și rol sporit pentru instrumentele economiei de piață în aplicarea reglementărilor referitoare la protecția climei	95
9. Mecanisme proprii de atingere a obiectivelor stabilite	96
10. Normativizare tehnico-juridică importantă.....	97
11. Instrumente particularizate ale politicilor publice privind clima	98
12. Un contencios climatic în ascensiune.....	99
13. Democrația și impactul problematicei ecoclimatice	102
14. Dezvoltări ale democrației asociative	104
CAPITOLUL II. CONȚINUT GENERAL, DELIMITĂRI ȘI INTERFERENȚE.....	112
1. Constituirea dreptului climei.....	112
2. Izvoare inovante, de „drept suplu”, „hard law” și cu un accentuat caracter tehnic	117
2.1. <i>Doctrina</i>	121
3. Natura Dreptului climei	122
3.1. <i>Dreptul climei ca nouă disciplină științifică</i>	122
3.2. <i>Aportul dreptului climei la avansul dreptului mediului</i>	124
3.3. <i>Dreptul climei – înainte de toate un drept internațional</i>	125
3.4. <i>Un drept marcat de ecologie și climatologie</i>	125
3.5. <i>Dreptul climei – un subsistem de reguli juridice în curs de autonomizare și exprimare a unui specific propriu</i>	126
3.6. <i>Un drept al tranziției ecoclimatice</i>	127
3.7. <i>Dreptul climei – câmp de investigare științifică și obiect de studiu universitar</i>	127
4. Interacțiuni și diferențieri.....	128

5. Un drept pentru climă	133
6. Experiențe și învățăminte în urma ultimei crize globale.....	134
7. Perspective	137
8. Concluzii	139
8.1. <i>Constatări generale</i>	139
 CAPITOLUL III. PRINCIPII GENERALE ȘI CONCEPTE FUNDAMENTALE	143
 A. Principiile dreptului mediului și particularizarea lor în dreptul climei	143
 1. Noțiunea de principiu general al dreptului mediului.....	144
2. Clasificarea principiilor dreptului mediului.....	148
3. Consacrarea juridică a principiilor dreptului mediului	150
4. Cadrul general de recunoaștere, garantare și afirmare a principiilor dreptului mediului în România.....	153
4.1. <i>Protecția mediului – obiectiv de interes general</i>	153
4.2. <i>Principiul-sinteză (obiectiv): dezvoltarea durabilă</i>	155
4.3. <i>Cerința generală a neregresiunii măsurilor de protecție a mediului</i>	157
5. Principiul prevenirii.....	158
5.1. <i>Fundamentele juridice ale principiului prevenirii</i>	159
5.2. <i>Aplicații ale principiului prevenirii</i>	163
5.2.1. <i>Stabilirea de norme tehnice și de praguri de risc</i>	163
5.2.2. <i>Obligația generală de a lua în calcul exigențele protecției mediului. Evaluarea impactului asupra mediului</i>	165
5.2.2.1. <i>Studiul de impact asupra mediului</i>	167
5.2.3. <i>Autorizarea prealabilă a activităților cu impact asupra mediului</i>	168
5.2.4. <i>Prevenirea riscurilor tehnologice și a riscurilor naturale</i>	171
5.2.5. <i>Alte modalități de realizare a principiului acțiunii preventive</i>	172
6. Principiul precauției (PP)	172
6.1. <i>Consacrarea juridică a principiului precauției</i>	174
7. Principiul poluatorul-plătește (PPP)	177
7.1. <i>Consacrarea juridică a PPP</i>	178
7.2. <i>Conținutul și funcțiile principiului</i>	179
7.3. <i>Aplicații ale PPP</i>	180
8. Principiul integrării.....	181

9. Principiul conservării biodiversității și a ecosistemelor specifice cadrului biogeografic natural.....	182
B. Principiile regimului internațional al climei.....	184
1. Noțiunea de principiu	184
2. Principiile regimului juridic al climei și particularitățile semnificațiilor lor	185
2.1. <i>Principiul precauției</i>	186
2.2. <i>Principiul protecției climei, o responsabilitate comună, dar diferențiată</i>	193
2.2.1. <i>O responsabilitate globală, mixtă, transtemporală</i>	194
2.3. <i>Principiul echității între popoare</i>	195
2.4. <i>Obligația statului și a autorităților publice de a proteja clima și acționa împotriva schimbărilor climatice</i>	196
C. CONCEPTE FUNDAMENTALE	200
1. Dezvoltarea durabilă: un concept societal dominant	201
1.1. <i>Dimensiunile conceptului</i>	201
1.2. <i>Cadrul comun</i>	206
1.3. <i>Un concept confuz, în mișcare, slab „juridicizat”</i>	208
1.3.1. <i>Sustainable development = Soft law (Droit mou)</i>	208
1.4. <i>Principiul dezvoltării durabile în constituțiile statelor</i>	210
1.5. <i>Concluzii</i>	212
1.6. <i>Implicații în dreptul climei</i>	214
2. Evoluția climei – preocupare comună a umanității.....	214
3. Atenuare și adaptare	216
4. Prejudicii și costuri	217
5. Urgența climatică	218
6. Justiția climatică	219
7. Alte concepte, temeuri, sintagme specifice	222
CAPITOLUL IV. IMPACTUL SCHIMBĂRILOR CLIMATICE ASUPRA DREPTURILOR OMULUI. SPRE UN DREPT UMAN FUNDAMENTAL LA O CLIMĂ STABILĂ	
1. Rolul explorator și incitator al doctrinei	225
2. Emergența aferentă presiunii realităților ecoclimatice.....	227
3. Contribuția „laboratoarelor ONU”	229
4. Recunoașterea constituțională a problematicii climatice.....	230

5. Rezonanțe în dreptul UE	233
6. Pârghia procesual-jurisprudențială	233
7. Problematika impactului schimbărilor climatice asupra drepturilor omului în fața jurisdicțiilor internaționale.....	235
7.1. <i>Cauza Eschimoșii vs. S.U.A./Comisia Interamericană a Drepturilor Omului</i>	235
7.2. <i>CEDO: Cauza C. Duarte Agostinho ș.a. vs. Portugalia și alte 32 state europene (C-39371/2020)</i>	236
7.2.1. <i>Principii generale afirmate în jurisprudența CEDO în materie</i>	237
7.2.2. <i>Particularități în materie de climă</i>	238
8. Recunoașterea și garantarea unui drept la o climă stabilă și propice: de la o inițiativă doctrinală la reglementare de drept pozitiv ori/și afirmare jurisprudențială?.....	243
8.1. <i>Abordarea „prin ricoșeu”; sinergia drepturilor fundamentale ale omului cu imperativul ecoclimatic</i>	244
8.2. <i>Desprinderea și afirmarea unui drept (propriu special) la o climă stabilă și propice vieții și existenței umane</i>	245
8.2.1. <i>Posibile piste de reglementare și recunoaștere a unui drept la climă stabilă și propice</i>	246
9. Dreptul la o climă propice în sistemul drepturilor la mediu.....	248
10. Rolul dreptului suplu în afirmarea noului drept uman fundamental	251
11. Neregresiunea și progresul în dreptul schimbărilor climatice	253
Concluzii și perspective.....	254

CAPITOLUL V. CONTENCIOSUL CLIMATIC CA EXPRESIE A JUSTIȚIEI CLIMATICE ȘI ROLUL SĂU ÎN IMPULSIONAREA DEZVOLTĂRII

DREPTULUI CLIMEI	257
1. O „juridicizare” crescândă	259
2. „People’s Climate Case” și dreptul U.E. al climei.....	262
2.1. <i>Procedura și concluziile părților</i>	264
2.2. <i>Motivele de inadmisibilitate a acțiunii</i>	266
2.3. <i>Considerente în legătură cu schimbările climatice</i>	268
3. Concluzii generale pentru dreptul climei	270

CAPITOLUL VI. DREPTUL UE AL CLIMEI. PACTUL VERDE PENTRU EUROPA.....

I. Acquis-ul comunitar în materie	280
---	-----

1. Perspectiva generală ecoclimatică	280
2. Reacția specifică în materie de climă	282
II. Noul cadru ue de creștere durabilă și tranziție ecologică	284
1. O cerință a evoluției realităților ecologice	284
2. <i>Pactul verde</i> , „program de guvernare” al noii Comisii Europene.....	286
2.1. <i>Regulamentul (Legea europeană) privind clima</i>	288
2.2. <i>Nevoia implicării tuturor instituțiilor europene. Exemplul Băncii Centrale Europene (BCE)</i>	291
3. Reafirmarea asumării Pactului verde ca strategie de creștere și de ieșire din criză a UE pentru perioada post-criză sanitară	292
4. Planul de relansare post-Covid-19 și impactul său asupra <i>Pactului verde</i>	293
5. Progrese în îndeplinirea „foii de parcurs”	296
5.1. <i>Condiții de reușită și aplicare cât mai deplină</i>	300
6. Semnificații juridice	301
6.1. <i>Pactul verde versus Tratatul Cartei Energiei (TCE)!</i>	303
7. Afirmarea de noi concepte și practici politico-administrative	305
8. Consolidarea solidarității europene și „înverzirea” acțiunii politico-juridice a UE	307
III. Concluzii și repere de transpunere.....	309
1. Concluzii generale	309
2. Repere unional-europene evidente și pertinente	310
3. Orientări de perspectivă internă, respectiv cea a României.....	311
3.1. <i>Situația României. Nevoia revizuirilor fundamentale și opțiunilor europene ferme</i>	311
3.2. <i>Poziția României</i>	314
3.2.1. <i>Receptarea și valorificarea atuurilor apartenenței la UE și participarea la promovarea Pactului verde</i>	314
3.2.2. <i>Exprimarea viziunii și promovarea acțiunii proprii</i>	315
3.3. <i>Planul Național de Redresare și Reziliență (PNRR sau Planul)</i>	317
4. Conjugarea și extinderea acțiunii paneuropene	320
IV. CONCLUZII	322
CAPITOLUL VII. CONCLUZII GENERALE ȘI PERSPECTIVE POSIBILE. DE LA DREPTUL MEDIULUI LA DREPTUL MEDIULUI ȘI AL CLIMEI?	328

1. Perspectivele relansării multilateralismului ecoclimatic.....	331
2. Un nou „val” al legilor naționale privind clima	332
3. Criza globală = criza ecoclimatică + criza sanitară Covid-19.....	333
4. Accelerarea urgenței drepturilor naturii.....	335
5. Amprenta de carbon a tehnologiilor 5G.....	337
6. <i>Opinio iuris, sive necessitatis</i>	339
7. 2021 – an hotărâtor în mersul acțiunii globale și progresului reglementărilor juridice în materia climei.....	340
8. Rolul științelor în asigurarea tranziției ecoclimatice	345
Postfață.....	349
Bibliografie reprezentativă.....	359

Introducere

Problema efectelor schimbărilor climatice provocate de încălzirea globală generată de emisiile antropice de gaze cu efecte de seră (GES) este considerată drept una din marile provocări de mediu ale epocii noastre, dacă nu chiar din istoria umanității. Formulată și promovată de oamenii de știință în fața realităților tot mai evidente, asumată treptat în mediile politice sub presiunea opiniei publice mobilizate de societatea civilă, ea face obiectul, din ce în ce mai mult, și al reglementării juridice și reflecției teoretice aferente. În acest mod o nouă componentă vitală a mediului global al Terrei, pe care activitățile umane au perturbat-o și i-au dereglat mecanismele de funcționare și fenomenele de manifestare, clima devine supusă preocupărilor de protecție juridică, generând dezvoltări semnificative în planul dreptului pozitiv, experiențe noi de acțiune practică și piste inedite de investigație juridică. Prin concursul și cu contribuția mai multor factori și favorizată de conjuncturi specifice, acțiunea în materie climatică se afirmă ca preponderentă și prioritară până într-atât încât tinde să oculteze alte probleme ecologice majore ale contemporaneității, la fel de profunde și de importante, cu manifestare conjugată și efecte sinergice, exprimând separat și împreună o criză existențială crucială pentru om (societate) și natură, precum eroziunea și sărăcirea planetară a biodiversității, omniprezența și invazia deșeurilor, difuziunea generalizată a poluării, în frunte cu cea chimică (deversări în aer, apă și sol, perturbatori endocrini, plastice) ori deșertificarea. În același timp, abordarea lor corelată și promovarea interdependentă a măsurilor de soluționare a acestora și-au relevat deja oportunitatea.

Analiza modului de percepere și exprimare juridică a acestor evoluții speciale presupune cel puțin două perspective principale. Prima, privește capacitatea de apropiere, asimilare și de reflectare adecvată a noilor exigențe de acțiune socio-umană în termenii dreptului și de folosire a mijloacelor și instrumentelor acestuia pentru demersul de atenuare și adaptare prin încadrarea și orientarea activității umane care provoacă, întreține ori amplifică perturbarea artificială a sistemului climatic, ce amenință depășirea limitelor naturale de suportabilitate. Aceasta implică identificarea și precizarea elementelor de conținut și de specificitate relevantă care caracterizează domeniul, în sensul autonomizării subansamblului juridic și manifestărilor sale particularizante și, nu în ultimul rând, generează o reflecție specializată. Cea de a doua presupune plasarea ansamblului astfel rezultat în cadrul sistemului

dreptului pozitiv preexistent și, pe această cale, completat, dezvoltat și particularizat la un nou câmp de acțiune, altfel spus, într-o manieră clasică a surprinde și exprima genul proxim și sublinia diferența specifică și, în consecință, calificarea noului produs juridic din perspectivă categorială generală de apartenență. În concret și mai precis, constituirea ordonată a noului corp de reglementări specifice și apartenența lui la ramura și încadrarea în contextul dreptului general al mediului și statutul dobândit de drept excepțional, care cunoaște propria sa manifestare sub forma inovațiilor aduse, adaptărilor puternice propuse și dimensiunilor specifice de receptare și prezentare. Așadar, se pune problema considerării din punctul de vedere al percepției clasice a ansamblului de reglementări și instituții având ca obiect guvernanta climei, în sens propriu și în contextul integrării generale și dacă dincolo de o sumă de elemente juridice s-a ajuns la o structurare normativă nouă ce impune și o secreție teoretică specială, potrivită.

Cu titlu preliminar și funcție de perspectivă pentru întregul demers de cercetare prezent, analiză și concluzii teoretice care urmează, se impune constatarea că tema și tratarea sa se circumscrie marilor schimbări de abordare și percepere promovate în domeniul complex al evoluțiilor ecologice și sociale și expresiilor lor în câmpul cunoașterii științifice. Într-adevăr, proiectul global de tranziție ecologică – având printre priorități tranziția energetică¹ pe care o presupune – ce emerge în prezent, oferă noi perspective de dezvoltare a dreptului mediului, în sensul unei mai adecvate receptări juridice a problematicii planetare și ancorări mai profunde în rezolvarea proceselor societății umane. El transcende politici de dezvoltare durabilă în măsura în care vizează o transformare completă a modelului economic, social și cultural-civilizațional. Tranziția ecologică cere, deopotrivă, o acțiune puternică a statului în misiunea sa de control (al poluatorilor, de exemplu), de programare (impunerea planificării), desfășurare de mijloace democratice participative, precum și de garanții de transparență și independență a expertizei științifice. Forța creatoare a dreptului mediului trebuie în acest fel pusă în serviciul tranziției ecologice care cere inventarea și promovarea de noi instrumente juridice, iar o direcție de evoluție importantă a sa în acest context o reprezintă tocmai procesul de cristalizare și afirmare a dreptului climei.

¹ Tranziția energetică desemnează trecerea de la modelul energetic actual, care utilizează esențialmente resurse fosile (hidrocarburi și uraniu) la un sistem mai preocupat de efectele consumului energetic asupra mediului, în general și a climei, în special.

A. Premise teoretice generale

1. Schimbările climatice ca efect al activității umane. Dimensiuni și perspective

Ideea unei legături cauzale între activitatea umană, mai ales cea vizând utilizarea combustibililor fosili, și concentrațiile de carbon și alte gaze cu efect de seră în atmosferă astfel generate, și încălzirea climei are propria sa istorie². Ea a devenit o realitate majoră preocupantă, sesizată ca atare de comunitatea științifică, acceptată în plan social și asumată dreptat la nivelul factorilor politici, decizionali, prin reacții adecvate, exprimate sub forme corespunzătoare și instrumente apropiate, după 1990. Într-adevăr, problema încălzirii globale și a impactului activității umane asupra climei devine din ce în ce mai perceptibilă, dobândește o importanță tot mai mare în viața cotidiană, consecințele sale sunt mai bine cunoscute și se manifestă un consens cvasigeneral – științific, cultural și politic – asupra cauzelor antropice ale actualei *global warning*. Plecând de la constatarea că civilizația noastră s-a dezvoltat (începând cu ultimii 10-12.000 de ani) și va continua într-o perioadă interglaciară care ar trebui să dureze circa 25.000 de ani (pentru că orbita terestră este în prezent cvasicirculară, cu puțină variație a insolării), teza puternic acreditată este aceea că problema centrală și prioritară poartă asupra faptului că schimbările climatice actuale au cauze preponderent antropice, iar acțiunea împotriva încălzirii climei, a o limita așa încât generațiile viitoare să se poată adapta la noile condiții ecoclimatice așa generate, reprezintă una dintre marile provocări ale epocii și urgențe ale momentului istoric³. La stadiul actual al analizei și rezultatelor cercetării problema existenței încălzirii globale și a schimbărilor climatice nu mai intră în discuție, ci prioritare și preocupante devin determinarea amplitudinii și ritmului de producere a acestora și, în consecință, a capacității și ritmului de adaptare la efectele lor. Fiecare jumătate de grad contează și antrenează serii de consecințe, iar o creștere a temperaturii medii globale cu 2°C în raport cu cea existentă în timpul perioadei preindustriale ar ajunge la o climă mult diferită, în unele privințe radical de cea existentă și la un curs ineluctabil și rapid spre schimbarea generală a sistemului climatic. Este „punctul de basculă” general acceptat în materie, care odată depășit provoacă reacții în

² M. Duțu, *Prefață* la: A. Busuioc (coord.), *Variabilitatea și schimbarea climei în România*, Ed. Pro Universitaria, București, 2010, pp. 9 și urm.

³ J. Jouzel, *Climats passés, climats futurs*, CNRS Editions, Paris, 2019, p. 6.

lanț, accelerând fenomenele până la o dinamică potențial incontrollabilă. Ultimele estimări europene și americane (aprilie 2020) arată că „pragul fatidic” asumat internațional și consacrat juridic de 2°C va fi atins, dacă se mențin tendințele actuale și nu se aplică măsuri urgente și consistente de reducere a emisiilor de GES, încă în 2040, iar în 2100 creșterea ar putea fi de circa 7°C; prin urmare, caniculele de azi ar deveni normale, întinse zone de coastă vor ajunge sub ape, producțiile agricole ar putea să scadă cu 70%. Pădurea amazoniană s-ar transforma în savană, zone întregi (până la nivel de țări) ar deveni de nelocuit, generând sute de milioane de deplasați (refugiați) climatici, penuria de apă se va generaliza, vor apărea cu certitudine noi virusi și maladii, în special zoonozele a căror propagare ar putea fi accelerată prin despăduriri, creșterea intensivă a animalelor și distrugerea biodiversității.

○ 1.1. Mize complexe și interdependente

Mizele schimbărilor climatice sunt complexe, de durată și cruciale pentru soarta umanității și viitorul vieții pe Terra. Dacă turbulențele atmosferice precedente se manifestau și rămâneau izolate la regiunile afectate de o variabilitate climatică naturală, amplificată uneori local, în cazul *global warming* actual este vorba de o „forțare climatică” la nivel planetar cauzată în principal de intensificarea efectului de seră prin creșterea emisiilor de GES ori amplificate prin conectivitatea societăților umane, care atinge în prezent apogeul. Rezumate spre a releva nevoia percepției de către drept și exprimării specifice juridic, concluziile convenite converg mai întâi a arăta că în plan uman respectivele manifestări pun în joc, probabil pe termen lung, condițiile de viață și chiar supraviețuirea generațiilor prezente și viitoare și a ansamblului ființelor vii; se merge până la a preconiza, și a nu exclude, provocarea unei a 6-a extincții masive a speciilor. Apoi, în materie energetică, tranziția presupune trecerea de la o economie ale cărei surse de energie se bazează în proporție de 2/3 pe combustibili fosili, la una cu emisii zero de carbon, a energiilor curate și regenerabile. Nu în ultimul rând și printre altele problematica deplasaților de mediu – în curs de a li se recunoaște internațional calitatea de refugiați de instanțele ONU, în frunte cu cei climatici – relevă existența unei crize umanitare pe cale a se agrava până la a privi sute de milioane de persoane. Mizele legate de agricultură, securitate alimentară vizează două perspective: pe de o parte, contribuția majoră a domeniului la emisiile de GES, în special metan, iar, pe de alta, consecințele negative ale fenomenelor meteo-climatice asupra producției agricole și aprovizionării

populației. În privința raporturilor interstatale responsabilitatea istorică a țărilor industrializate, occidentale este incontestabilă, fiind răspunzătoare de 4/5 din gazul carbonic din atmosferă; în prezent ele contribuie la jumătate din emisii. Referitor la implicațiile financiare, se afirmă că reducerea emisiilor de GES ar permite economii de energie foarte importante, dar și că politicile de acest gen ar face să se piardă sute de mii de locuri de muncă și sute de milioane de dolari. În orice caz, dacă costul eforturilor pentru a limita daunele [a limita creșterea GES a fost evaluată de experții IPCC de 0,2% la 2% din PIB-ul țărilor membre Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE)] este dificil de evaluat, costul reparațiilor daunei la fel, cu atât mai mult cu cât distrugerile aferente pot fi ireparabile din punct de vedere ecologic și foarte ridicate în plan financiar. Inacțiunea ar costa mai mult decât cheltuielile aferente efortului de atenuare și adaptare la schimbările climatice.

○ 1.2. *Clima – bun public mondial*

Un alt factor care impune și acționează pentru o reglementare juridică atotcuprinzătoare și adecvată a acțiunii climatice pornește de la calitatea climei de bun comun, de anvergură planetară. Noțiunea de bun public mondial („ansamblu de bunuri accesibile tuturor statelor care nu au obligatoriu un interes personal în a le produce” – Kindleburger) a apărut în anii 1980 pentru a desemna mizele umane și de mediu strâns legate de interacțiunile dintre națiuni și actorii globali. Printre acestea se numără și sunt considerate ca atare în primul rând clima, biodiversitatea, accesul la apă, gestiunea pădurilor sau sănătatea umană și a mediului în măsura în care asumarea conservării acestora în interesul generațiilor prezente și viitoare necesită o cooperare transnațională. Dereglarea climei este în mod cert globală, iar impactul său e puternic localizat și manifestările sale depind înainte de toate de contextele regionale. În acest sens, schimbările climatice pot la fel de bine să fie privite sub unghiul de problemă globală și comună, cât și al uneia locale și deci diversificată. Dintr-o asemenea situație rezultă două importante concluzii: pe de o parte, schimbările climatice și clima sunt două noțiuni care prin forța lucrurilor combină logica „comunelor” din cauza globalității la care ele trimit, iar, pe de alta, chiar dacă clima e o noțiune care aparține înainte de toate vocabularului științelor naturii, ea nu rămâne străină și perspectivei juridice din moment ce e supusă unui regim juridic tot mai relevant, inclusiv și mai ales internațional, fapt care îi accentuează statutul de „comun”. Responsabilitatea de a proteja clima a trebuit să fie diferențiată pentru a fi acceptată ca

una comună și din partea țărilor în curs de dezvoltare; în consecință, numai prin intermediul construirii unui drept neuniform, fondat pe angajamente asimetrice și răspunzând particularismelor naționale s-a ajuns, în cele din urmă, la stabilirea sistemului multilateral cu vocație universală de acțiune împotriva schimbărilor climatice, care a întrunit adeziunea mai tuturor statelor și la emergența unui drept comun a climei. În acest fel, recunoașterea diversității, luarea sa în considerare în stabilirea cooperării internaționale și exprimarea sa juridică reprezintă o condiție a unității și universalității reacției și acțiunii contra schimbărilor climatice. O atare calificare de „bun public mondial” permite apropierea juridică a problemelor apărării și conservării sale în interes general, permanent și solidar și stabilirea unui regim normativ-instituțional corespunzător.

○ 1.3. *Schimbările climatice și gândirea ecologică*

Prin amploarea și caracteristicile lor schimbările climatice au devenit aproape emblematice pentru marile probleme actuale ale mediului, înscriindu-se alături de eroziunea biodiversității și poluarea generalizată printre cele trei pe care le-am putea califica drept fundamentale. Globalitatea fenomenului, implicațiile multiple, radicalitatea și profunzimea efectelor deja perceptibile pretutindeni au marcat spiritele și au contribuit la forjarea unei conștiințe ecoclimatice planetare. Aceasta reflectă intensitatea și amploarea acțiunii antropice și ale amprente sale asupra mediului planetar. O atare ubicuitate a cauzalității umane a condus la aprecieri potrivit cărora schimbarea climatică ar reprezenta sfârșitul naturii, cu excepția elementelor complet separate de influența umană. Temporalitatea extraordinar de întinsă a fenomenelor aferente – de-a lungul a mai multor secole și chiar milenii – relevă ireversibilitatea modificărilor antropice aduse climei globale și necesitatea unei reflecții asupra consecințelor acțiunilor socio-umane pe termen lung. De asemenea, caracterul cumulativ al efectului de seră, faptul că acesta e rezultatul unei multitudini de acțiuni care, luate și analizate separat ar putea fi aparent benignă fac din combaterea dereglării climei o problemă de implicare colectivă și colaborare internațională fără precedent. Astfel, se consideră că riscurile și dificultățile asociate schimbărilor climatice generează un vast proces de reconfigurare și de elaborare conceptuală în discipline pe cât de variate pe atât de importante, precum filosofia, dreptul, etica, științele politice ori relațiile internaționale. Așadar, clima și probleme sale, starea și evoluția raporturilor ei cu prezentul și mai ales cu viitorul speciei umane și al vieții pe planetă în general se constituie într-o temă centrală a gândirii

ecologice, atât prin dimensiunea, cât și prin noutatea provocărilor pe care le presupun, precum și prin vigoarea reacțiilor pe care le necesită și generează din toate azimuturile. Noul raport între ordinile juridice internațională și internă promovat de Acordul de la Paris și hotărârile COP-21 reflectă nevoia unei „gândiri globale” a problematicii ecoclimatice, precum și de a gândi „dreptul” ca „drepturi”, fructul unei perpetue interacțiuni normative în cadrul și între ordini.

○ 1.4. Clima și pacea. Diplomația climatică

Într-o lume ale cărei convulsii și tensiuni ne amintesc de fragilitatea păcii, criza ecologică și efectele schimbărilor climatice reprezintă un factor major de destabilizare; urgența climatică este percepută și tratată în forurile de dezbateri și instanțele de decizie internaționale ca o amenințare majoră la securitatea națională, regională și planetară, mijloacele de subzistență, inclusiv a vieții pe Terra, consecințele încălzirii globale și impactul dereglării climei constituind un dat de bază al strategiilor de dezvoltare și celor aferente raporturilor geostrategice. În viziunea O.N.U., care i-a consacrat ediția din 21 septembrie 2019 a „Zilei internaționale a păcii” („Acțiune pentru climă, acțiune pentru pace!”), problemele ecoclimatice sunt deopotrivă o condiție și o consecință a păcii; drepturile omului sunt marcate în exercitarea lor deplină și efectivă de stabilitatea climei și adaptabilitatea societății și individului la variabilitățile sale, iar tensiunile și conflictele generate de schimbările climatice și fenomenele meteorologice extreme afectând condițiile de viață, generând deplasați climatici și provocând pagube materiale și umane tot mai importante. Ca o expresie a ecuației pace-schimbarea climei, în 2007 militantul pentru conștientizarea urgenței climatice și protejarea climei, A. Gore, ex-vicepreședinte al S.U.A., și IPCC au împărțit Premiul Nobel pentru pace având în vedere angajarea lor în lupta împotriva schimbărilor climatice „pentru eforturile de colectare și difuzare a cunoștințelor referitoare la schimbarea climei provocată de om și de a fi pus fundamentele pentru măsurile necesare acțiunii împotriva acestor schimbări”. În același timp, Comitetul special al Parlamentului norvegian de acordare a înaltei distincții internaționale aprecia că Rapoartele periodice ale IPCC „au creat consensul cel mai larg și bine informat asupra legăturii dintre activitatea umană și încălzirea climei. Mai multe mii de oameni de știință și responsabili guvernamentali din peste o sută de țări au colaborat pentru a ajunge la o mai mare certitudine asupra nivelului de creștere a temperaturilor medii globale, evoluțiilor și consecințelor sale”.

Conflictele și tensiunile provocate de evoluții, dereglările și complicațiile ecologico-sociale ale climei formează deja obiectul unui contencios internațional pe cale de individualizare ca atare și care reclamă cunoștințe și abordări specifice. Inițierea, desfășurarea și concretizarea negocierilor internaționale în materie au determinat crearea de structuri specializate în ministerele de linie și diplomați (inclusiv cu rang de ambasador) cu misiuni speciale în domeniu, vorbindu-se de afirmarea unei „diplomații climatice”. În același timp, cunoașterea problemelor globale de mediu și de climă a devenit o latură semnificativă a pregătirii profesionale a corpului diplomatic și informațiile aferente aspecte ale dialogului și practicilor uzuale în materie. Prin urmare, dreptul diplomatic, influențat de noua problematică a dezbaterilor și preocupărilor relațiilor interstatale, cunoaște dezvoltări specifice, la intersecția celor două domenii de cunoaștere și practică juridică.

Se degajă noi formule de promovare a dialogului politico-diplomatic verde și a multilateralismului ecologic de genul summit-urilor oficioase pe mari probleme de mediu în frunte cu cea a schimbărilor climatice, a erodării biodiversității sau poluării și sănătății. Organizate în cadrul și cu ocazia sesiunilor anuale ale Adunării Generale a ONU din luna septembrie a fiecărui an ori sub forma unor inițiative de genul *One Planet Summit* (inaugurate în 2017, de președintele francez E. Macron, ultima ediție din 11 ianuarie 2021 fiind consacrată relansării preocupărilor mondiale privind biodiversitatea) ori *Climate Ambition Summit* (din 12 decembrie 2020, convocată din inițiativa premierului britanic pentru a marca a 5-a aniversare a încheierii Acordului de la Paris din 2015) reprezintă „secvențe diplomatice” semnificative, menite să impulsioneze mobilizarea actorilor importanți în concertul internațional. Ele reprezintă, mai ales, forumuri în care participanții prezintă experiențe și lansează apeluri sau anunță angajamente proprii influențând printr-un efect de „antrenare” și forța exemplului, act de prestanță internațională și atitudinile altora. Caracterul oficios, mediatizarea deosebită le conferă o anumită autoritate dincolo de efectul de anunț, rolul de tribună de comunicare și impune statutul de format original al diplomației ecoclimatice.

Rezultate din inițiativa unor personalități politice, cunoscute pentru opțiunile și militantismul lor în favoarea mediului, cu participarea reprezentanților sferei afacerilor și financiare, precum și cei ai societății civile, aceste forumuri stimulează crearea „marilor coaliții” pe probleme majore și formularea de propuneri conjugate în sensul rezolvării lor.

De exemplu, cele 2 summit-uri – din decembrie 2020 privind clima și din ianuarie 2021 referitor la biodiversitate –, în condițiile în care 2020 a impus, sub efectul crizei sanitare pandemice, o pauză în dialogul internațional ecoclimatic, au contribuit la relansarea preocupărilor internaționale din

perspectiva pregătirilor și promovarea agendei edițiilor de la sfârșitul anului ale conferințelor părților la cele două convenții-cadru pertinente în materie.

2. Preliminarii tehnico-metodologice generale

Abordarea nevoii sistematizării reglementărilor și abstractizării evoluțiilor în planul dreptului obligă la acceptarea, operarea și promovarea distincțiilor între ramură, materie și disciplină juridice spre a putea face diferențierile necesare și promovarea particularizărilor cuvenite. Potrivit unei viziuni larg acceptate *ramura* de drept se raportează la un ansamblu de reguli juridice identificabile, altfel spus un segment al ordinii juridice determinat și apoi decupat în *materii*. *Disciplina*, la rândul său, desemnează „activitatea sau ansamblul de activități de cunoaștere a problemelor juridice ale unui sector al relațiilor sociale și soluțiilor pe care pretind a le oferi regulile de drept în vigoare (care pot aparține unor ramuri diferite ale ordinii juridice respective)”⁴. În alți termeni, dar la fel de semnificativi, ramura surprinde și descrie fenomenul normativ, în timp ce disciplina tratează „cunoașterea practicii acestui fenomen”. La fel, se poate distinge între materie și disciplină; amândouă sunt relative la cunoașterea juridică, dar în timp ce prima e legată de o cunoaștere mai înainte de toate descriptivă și clasificatorie, ramura e o construcție a dreptului care servește mai ales apariției și manifestării unei ordini juridice coerente, iar disciplina corespunde unui segment de cunoaștere și trimite la metode și abordări specifice doctrinei. Observată prin prisma noțiunii de disciplină, cunoașterea (*savoir*-ul) juridică este deci mai ales o masă inertă, decupată în rubrici, situată la întâlnirea a două exigențe aparent ireconciliabile: pe de o parte, condițiile de reproducție ale unui corp de cunoștințe prin intermediul fidelității față de un exercițiu, iar, pe de alta, cea de progres științific. Așa cum, pe bună dreptate, s-a arătat în cadrul noțiunii de disciplină, coexistă întotdeauna „un principiu reproductor centrat asupra stabilirii unei autorități pedagogice, și un altul destabilizator indus prin dinamica proprie descoperirii”. De aici ar rezulta, și poate fi acceptată, dificultatea cercetătorului care trebuie să fie în același timp tradiționalist și iconoclast⁵. Ea tinde să descrie identitatea socială ori profesională a unui corp de cunoștințe specializate, recunoscut în sânul comunității academice.

⁴ A. Jeammaud, *La part de la recherche dans l'enseignement du droit* în „Jurisprudence critique 2010”, p. 186.

⁵ Ph.S. Kuhn, *La tension essentielle. Tradition et changement dans les sciences*, Editions Gallimard, Paris, 1990, p. 307.

Raportat la doctrină binomul semnifică și evocă împreună învățare, dar în sensuri diferite; aceasta din urmă descrie cunoașterea dobândită prin studiu sau, și mai precis, „cunoașterea opusă empirismului”; dimpotrivă, disciplina trimite la educația care combină un element intelectual și un altul moral, reținând din învățare mai puțin aspectul de cunoaștere cât mai ales metoda, percepțiile, regula pe care maestrul le impune discipolilor săi. În fine, o altă distincție se referă la *specialitatea științifică* în sensul că în respectiva ecuație una ar fi „recipientul și alta conținutul său”; specialitatea sugerează o sectorizare a competenței, adaptată mai degrabă unui obiect decât unei problematice construite, evolutive, trimitând la tabla de materii și indexul unei enciclopedii, iar disciplina păstrându-se la a aparține unei structuri sociale a cercetării care nu se rezumă la o clasificare prin obiect, presupunând implicarea în conștientizarea procesului general al cunoașterii.

3. O intervenție necesară – protecția juridică

Protecția mediului, ca și alte câmpuri de protecție necesară în și urgentă a presupus și din perspectiva dreptului adoptarea unui ansamblu de reglementări, puternic particularizante, deopotrivă în conținut și referitor la punerea lor în aplicare, evoluând rapid spre statutul de nouă ramură de drept și inedită disciplină juridică⁶. În acest context, și în deplină rezonanță cu sensibilitatea ecologică generalizată și devenită acțională începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, demonstrarea legăturii cauzale dintre activitatea umană generatoare de gaze cu efect de seră și încălzirea atmosferei ce provoacă dereglarea climei a deschis dreptului un nou domeniu de reglementare și importante perspective de reflecție originală, creatoare, vizând încadrarea normativă specifică a activităților socio-umane. Spre a-și îndeplini noul rol și asuma inedita misiune socio-ecologică, el nu se adresează fenomenului ca atare ci vizează direct cauzele antropice care îl produc și condițiilor socio-economice care îl favorizează. Înțelegerea riscurilor pe care le implică ridicarea accentuată și rapidă a temperaturilor și astfel dereglarea sistemului și deteriorarea masivă a climei pentru calitatea vieții și supraviețuirea pe planetă a condus la adoptarea în ultimele trei decenii, la nivel internațional, al UE și național a unui ansamblu de reglementări, mecanisme, instituții ș.a. ce a dobândit denumirea de *dreptul climei*, care se află în căutarea drumului către și reclamă definirea statutului noului corp de

⁶ M. Duțu, A. Duțu, *Dreptul mediului*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2014, pp. 198 și urm.

reguli juridice și cunoștințe aferente în cadrul conceptelor tradiționale de ramură de drept, materie juridică și disciplină științifică. Și aceasta cu atât mai mult cu cât cea din urmă, definită ca spațiu intelectual organizat, merit să ordoneze multiplicitatea cunoștințelor produse ori așteptate, încearcă deja să pătrundă și să se afirme în peisajul disciplinar, în general și în cadrul celui românesc, în special.

4. Clima ca obiect perceptibil de drept și prioritate de protecție juridică

Clima este un termen (concept) aparținând științelor naturii care poate fi definit în două moduri principale. Într-un prim sens, el desemnează combinarea diferiților parametri meteorologici (temperatură, precipitații, vânt ș.a.) pe care le găsim în mod obișnuit într-o regiune. Astfel, la suprafața planetei se manifestă mai multe climate, diferite sau în diverse nuanțări. Într-un al doilea sens, cu o semnificație mai largă, clima face referire la starea sistemului climatic mondial (acceptiune folosită și de rapoartele IPCC), care înglobează atmosfera, hidrosfera, biosfera și geosfera, precum și interacțiunile lor (art. 1.3. din Convenția-cadru din 1992). Așadar, este avută în vedere clima planetei și nu manifestările sale din diferite zone ale lumii. Această climă globală – care exercită o influență asupra climatelor regionale – este astăzi supusă perturbărilor de origine antropică de mare amploare. Concentrațiile de gaze cu efecte de seră generate de activitățile umane, în special de consumul de energie de origine fosilă, reprezintă principalul „vinovat” de aceasta. În consecință, expresia „schimbări climatice” evocă aceste „schimbări de climă care sunt atribuite direct ori indirect unei activități umane care alterează compoziția atmosferei mondiale și care vine să se adauge unei variabilități naturale a climei observată în cursul unei perioade comparabile” (art. 1.2. Convenția-cadru). În prezent, aceste schimbări de climă se observă în special în creșterea temperaturilor la suprafața Terrei și în oceane, în transformarea ciclului apei și al carbonului, în creșterea frecvență și intensificarea manifestării episoadelor climatice extreme (secete, uragane, inundații, incendii), precum și în diminuarea întinderii și grosimii gheții banchizei. Pentru ecosisteme și comunitățile umane, aceste schimbări climatice sunt, în acest mod, susceptibile să genereze „efecte nefaste”, care pot lua forme variate în funcție de locul în care aceste modificări se manifestă (pierdere de biodiversitate, atingeri aduse vieții și drepturilor umane fundamentale, daune economie, deplasări de populație ș.a.). Dereglarea climei